

Jakub Bartak

Uniwersytet Rzeszowski

Rozwój w warunkach integracji gospodarczej w perspektywie ekonomii innego kanonu

Streszczenie: W artykule omówiono źródła rozwoju w perspektywie ekonomii innego kanonu. Możliwości rozwojowe omówione zostały w kontekście gospodarczej integracji. Na tej podstawie wysunięto wnioski, że problemy rozwojowe w Unii Europejskiej wynikają z niekorzystnej struktury produkcyjnej w państwach peryferyjnych UE, której sprzyja przyjęty model integracji. Konwergencja w UE oraz w innych ugrupowaniach integracyjnych może być uzyskana tylko poprzez rozwijanie we wszystkich krajach sektorów produkcji z rosnącymi przychodami marginalnymi. Liberalizacja rynków i spontaniczna dyfuzja innowacji nie jest w stanie sprostać temu zadaniu, konieczna jest natomiast aktywna polityka innowacyjna integrujących się państw.

Słowa kluczowe: ekonomia innego kanonu, integracja, postęp technologiczny, innowacje

Wstęp

Celem artykułu jest przedstawienie czynników rozwoju ekonomicznego, które wynikają z dorobku ekonomii innego kanonu. Identyfikacja tych czynników jest odmienna niż w ekonomii neoklasycznej, szczególnie dzięki ewolucyjnemu rozumieniu rozwoju przemysłu i technologii, co znacząco wpływa na ocenę roli gospodarczej integracji międzynarodowej w rozwoju ekonomicznym. W artykule, poprzez krytyczną analizę literatury, przedstawione są prace nad odtworzeniem teorii nierównego rozwoju, w której główną rolę odgrywają różnice w aktywności ekonomicznej o malejących i rosnących przychodach w warunkach integracji gospodarczej.

Ekonomia innego kanonu

Termin „ekonomia innego kanonu” bądź traktowany jako synonim termin „ekonomia renesansu” lansowany jest przez grupę heterodoksyjnych ekonomistów, skupionych głównie wokół Erika Reinerta. Ekonomia innego kanonu rozumiana jest jako istniejąca od setek lat alternatywa do dominującej dziś ekonomii głównego nurtu, która wywodzi się z innego podłoża filozoficznego i innego rozumienia ekonomicznej aktywności i przez wieki rozwijała się równoległe do ekonomii neoklasycznej. Dwie odmienne tradycje myślenia ekonomicznego różnią się podstawami filozoficznymi: współczesna ekonomia głównego nurtu wywodzi się z oświeceniowej mechanistycznej wizji człowieka-konsumenta i wyjaśnia jego zachowania w sposób odpowiedni dla nauk o materii

nieożywionej¹. Podstawa filozoficzna ekonomii innego kanonu, choć sięgająca znacznie odleglejszych czasów, w najpełniejszej formie wyrażona jest przez filozofię renesansu, w której człowiek rozumiany jest jako myśląca, kreatywna i uduchowiona istota. W tradycji takiej myśli, człowiek i jego kreatywna aktywność jest źródłem wszelkiego rozwoju, kapitał jest niezbędny jedynie do materializacji idei stworzonych przez człowieka, źródła rozwoju są jednak niematerialne, dlatego dla rozwoju niezbędne są instytucje wspierające kreatywność – edukacja, nauka i szeroko pojęty system bodźców. Ekonomia innego kanonu skupia się na dynamicznej akumulacji zasobów będącej wynikiem innowacji zmiany ilości i jakości gromadzonych zasobów. W tradycji oświeceniowej źródłem rozwoju są zasoby: praca fizyczna oraz kapitał i ich efektywna alokacja, dlatego analiza ekonomii głównego nurtu skupia się na handlu i statycznej akumulacji zasobów (więcej tego samego)².

Odmienne podstawy filozoficzne oraz odmienna metodologia ekonomii innego kanonu³ prowadzą do alternatywnych teorii rozwoju i zaleceń dla polityki gospodarczej. Co niezwykle istotne, ekonomia innego kanonu pozwala na stworzenie teorii nierównego rozwoju, wyjaśniającej dlaczego nie następuje konwergencja między regionami, która zgodnie z ekonomią głównego nurtu powinna następować. Podstawą tej teorii jest spostrzeżenie, że nie wszystkie aktywności gospodarcze są takie same, i że jedne (te, które podlegają w danym okresie procesom innowacyjnym) prowadzą do rozwoju, a drugie, zgodnie z przepowiednią Malthausa, do zubożenia i biedy.

Prawo malejących i rosnących przychodów jako podstawowe prawo nierównego rozwoju

Malejące przychody marginalne występują, gdy dodatkowy nakład czynników produkcji przy niezmiennym nakładzie innego czynnika powoduje, że efektywność spada i produkt marginalny z tych czynników jest mniejszy. To fundamentalne prawo ekonomiczne sugeruje, że w warunkach, w których niemożliwe jest równoczesne zwiększanie nakładów wszystkich czynników produkcji (zdobycie kolejnej jednostki tych czynników jest coraz droższe lub są one niższej jakości), rozwój działalności ekonomicznej podlega drastycznym ograniczeniom. Jedynym sposobem odwrócenia prawa malejących przychodów jest postęp technologiczny⁴. Poprzez nowe technologie, efekty synergii oraz efekty zewnętrzne akumulowanej wiedzy pojawiają się rosnące przychody marginalne, które w perspektywie ekonomii innego kanonu stanowią sedno rozważań nad rozwojem gospodarczym.

¹ E.S. Reinert, A.M. Daastřil: The other canon: the history of renaissance economics, [w:] Globalization, Economic Development and Inequality, Elgar Publishing 2004.

² Ibidem.

³ G. Hodgson: An Alternative Economics for the New Millennium: The Venice Theses, 2000, <http://www.othercanon.org/papers/> [24.04.2015].

⁴ E.S. Reinert: Diminishing Returns and Economic Sustainability; The Dilemma of Resource-based Economies under a Free Trade Regime, [w:] S. Hansen, J. Hesselberg, H. Hveem (red.): International Trade Regulation, National Development Strategies and the Environment: Towards Sustainable Development?, Oslo 1996, s. 4.

Teoretycznie wszystkie obszary tej działalności mogłyby, na skutek postępu technologicznego, podlegać rosnącym przychodom, jednakże realne procesy technologiczne sprawiają, że jest to obserwowane tylko w niektórych branżach. Istota analizy to postrzeganie postępu technologicznego jako procesu następującego z **odmiennym natężeniem w różnych dziedzinach** aktywności ekonomicznej⁵. W ten sposób w niektórych dziedzinach technologia może się nie rozwijać przez wieki, w innych natomiast wystarczy kilka lat, aby dokonał się przełom w sposobie wytwarzania.

Nie wystarczy zatem powszechne w naukach ekonomicznych uznanie, że postęp technologiczny jest motorem wzrostu gospodarczego, konieczne jest zrozumienie procesu powstawania innowacji. Odmiennie niż w endogenicznych modelach wzrostu gospodarczego (w których rola innowacji ma ogromne znaczenie), w ekonomii innego kanonu inwestycje w innowacje postrzegane są jako niepewne (w opozycji do postrzegania ich jako ryzykowne), tj. takie, których prawdopodobieństwa sukcesu bądź porażki są nieprzewidywalne. Ponadto, innowacje pojawiają się falowo, kolektywnie i kumulacyjnie, dlatego nie mogą być postrzegane (i w ten sposób modelowane) jako zmienna losowa, lecz raczej jako zmienna wynikająca ze ścieżki rozwojowej, w której nowe innowacje silnie zależą od innowacji minionego okresu⁶. Występowanie procesów innowacyjnych w takim podejściu w mniejszym stopniu uzależnione jest od dostępu do taniego kapitału, a w większym od innowacyjnej historii oraz percepcji przyszłych technologicznych możliwości⁷.

W powyższej perspektywie za przyczynę ubóstwa uznaje się zatem produkcję w sektorach o malejących przychodach marginalnych, których uniknięcie w obowiązującym paradygmacie technologicznym jest niemożliwe. Diagnoza ta nie byłaby jednak kompletna bez uwzględnienia roli handlu i specjalizacji w procesach rozwojowych.

Zgodnie z teorią przewag komparatywnych D. Ricardo, kraje specjalizują się w produkcji tych dóbr, w których posiadają relatywnie wyższą produktywność. Jeżeli taka sytuacja nastąpi i kraje zaczną się wymieniać towarami, w których się specjalizują, obydwie państwa osiągną korzyści w postaci wyższej produkcji *per capita*⁸. Założeniem tej analizy jest jednak uznanie, że wszystkie aktywności gospodarcze są tego samego typu i cechują się stałymi przychodami marginalnymi. Gdyby tak było, handel w rzeczywistości przynosiłby korzyści wszystkim handlującym partnerom. Jeżeli jednak istnieją takie produkty, których marginalna produkcja jest malejąca, to specjalizowanie się w takiej produkcji prowadzi do coraz mniejszej produkcji *per capita*. Tym samym kraje, które

⁵ C. Perez i in.: *Techno-economic paradigms: essays in honour of Carlota Perez*, Anthem Press 2011; E.S. Reinert: *The role of technology in the creation of rich and poor nations: Underdevelopment in a Schumpeterian system*, [w:] D.H. Aldcroft, R. Catterall (red.): „Rich Nations – Poor Nations. The Long Run Perspective”, Elgar Publishing, 1996.

⁶ M. Mazzucato, C. Perez: *Innovation as Growth Policy: the challenge for Europe*, SPRU-Science and Technology Policy Research 2014/13, University of Sussex 2014, s. 2.

⁷ Ibidem, s. 3.

⁸ J. Misala: *Zarys teoretycznych podstaw rozwoju długookresowych przewag konkurencyjnych w handlu międzynarodowym ze szczególnym uwzględnieniem ich istoty, czynników determinujących i ich analizy*, „Prace i Materiały Instytutu Gospodarki Światowej” 2012, nr 309, s. 19.

posiadają przewagę komparatywną w produkcji opartej na surowcach naturalnych (rolnictwo, przemysł wydobywczy), rezygnując z innego typu produkcji wpadają w pułapkę ubóstwa. Kraje, które specjalizują się w przemyśle i usługach podległych rosnącym przychodom, są natomiast w stanie dzięki handlowi zwiększyć swoją produkcję *per capita*. W konsekwencji wszystkie korzyści z wymiany handlowej przesuwać się do jednego kraju, drugi natomiast był w lepszej sytuacji przed rozpoczęciem wymiany handlowej. O tym, jakie i dla kogo handel międzynarodowy przynosi korzyści jest zależne od tego, czego ten handel dotyczy, powstają zatem kategorie „dobrego” i „złego” handlu⁹. Kategorie te stanowią zestaw branż, które w ramach danego paradygmatu technologicznego mają szansę się rozwijać. Paradygmaty te nie są jednak dane raz na zawsze i ich zmienność może determinować powstawanie nowych „okien możliwości” rozwoju gospodarczego. Choć w większości przytoczonej powyżej literatury uznaje się oparcie gospodarki o wydobycie surowców naturalnych za przyczynę niedorozwoju, pojawiają się jednak pierwsze analizy sugerujące, że nowe „okna możliwości” dotyczyć będą właśnie sektorów wydobywczych i rolnictwa¹⁰.

Dystrybucja korzyści z postępu technologicznego

Powyższa analiza dotyczy nierównego rozwoju w warunkach wolnego handlu, niewątpliwie jednak dysproporcje, które powstają w ten sposób, mogą być łagodzone poprzez zmianę struktury produkcji. Państwa rozwijające się mogą odchodzić od gospodarek opartych na rolnictwie czy przemyśle wydobywczym i stopniowo budować produkcję w branżach, w których dokonuje się postęp technologiczny poprzez wykorzystanie zdobytych innowacyjnych państw wysoko rozwiniętych. Możliwy jest zatem postęp technologiczny oparty na dyfuzji innowacji¹¹, który stanowi źródło rozwoju i ze swojej definicji przynosi korzyści w postaci efektywniejszej produkcji. Jednakże dynamika wdrażania innowacji i związana z nią dostępność informacji determinują to, jak te dodatkowe korzyści są dystrybuowane. Znaczenie ma zatem fakt czy dany podmiot gospodarczy jest innowatorem, czy imitatorem oraz tempo dyfuzji innowacji.

W sytuacji, w której występuje doskonały przepływ informacji, postęp technologiczny osiągnięty przez jedną firmę jest natychmiast powielany przez niezliczoną rzeszę konkurentów. Postęp ten nie przynosi zatem przedsiębiorstwu żadnej przewagi nad konkurencją, pozwala natomiast obniżyć wszystkim uczestnikom rynku przeciętne koszty produkcji. Korzyści z postępu technologicznego są zatem osiągnięte poprzez obniżenie się cen finalnych produktu bądź podniesienie jego jakości. Mechanizm ten zgodny jest z analizą konsekwencji postępu technologicznego w doskonałej konkurencji i występuje razem ze spełnieniem założeń tej analizy, przede wszystkim dotyczących swobodnego dostępu do

⁹ E.S. Reinert: *Diminishing Returns and...*, op. cit., s. 12–15.

¹⁰ A. Marin, L. Navas-Alemán, C. Perez: *Natural Resource Industries as a Platform for the Development of Knowledge Intensive Industries*, „Tijdschrift voor economische en sociale geografie” 2015, t. 106, nr 2.

¹¹ Kompleksowo opisano problem dyfuzji innowacji w: D. Firszt: *Uwarunkowania dyfuzji innowacji w polskiej gospodarce*, CeDeWu.pl, Warszawa 2012.

informacji i swobody wejścia na rynek¹². W praktyce jednak powyższa charakterystyka dotyczy produktów dojrzałych, o niskiej dynamice technologicznej. Wejście na rynek produktów innowacyjnych zazwyczaj ograniczane jest przez następujące bariery: koszty wiedzy naukowej i technicznej, koszty zdobycia doświadczenia oraz koszt kompensujący brak pozytywnych efektów zewnętrznych lokalnego otoczenia¹³. W przypadku, w którym postępowi technologicznemu towarzyszą istotne bariery wejścia na rynek, korzyści z postępu technologicznego są „zawłaszczane” przez podmioty, które zdołały osiągnąć ten postęp jako pierwsze i jako jedyne mają realną szansę wcielić go w procesy produkcji. W takiej sytuacji finalne ceny nie będą obniżane, a korzyści z postępu dystrybuowane są do właścicieli i pracowników firm, które rozwinęły nową technologię, a także do rządu państwa, w którym ta firma operuje (w postaci większych wpływów podatkowych)¹⁴.

Różnice w dystrybuowaniu korzyści z postępu technologicznego w oczywisty sposób wpływają na powstawanie nierówności ekonomicznych. Nierówności te powstają wewnątrz państwa (gdzie mogą być jednak łagodzone przez rządową politykę redystrybucyjną), ale także między państwami, jeżeli jedno z nich specjalizuje się w produkcji w warunkach doskonałej konkurencji, a drugie w produkcji zdominowanej przez rynki monopolistyczne lub oligopolistyczne. W przypadku postępu technologicznego w pierwszym z nich, w warunkach wolnego handlu, korzyści osiągają konsumenci (w obu krajach), w przypadku postępu w sektorach z ograniczonym przepływem informacji – korzyści wędrują do producentów tylko i wyłącznie drugiego kraju¹⁵.

Powyższa analiza pozwala także na wyjaśnienie nierównego rozwoju gospodarczego w perspektywie neotechnologicznych teorii wymiany handlowej¹⁶. Zgodnie z teorią cyklu życia produktu, handel wynika z różnic technologicznych między państwami. Gdy produkt znajduje się w fazie narodzin oraz fazie dojrzewania produkcja skupiona jest w kraju, gdzie dana innowacja została opracowana wśród najbardziej zaawansowanych technologicznie firm. Przejście z fazy narodzin do fazy dojrzewania jest ułatwione przez możliwość wymiany handlowej, zdobycia większych rynków zbytu i tym samym wykorzystania korzyści skali. Warunki w jakich odbywa się produkcja zbliżone są do struktury monopolistycznej lub oligopolistycznej ze względu na ograniczony przepływ informacji (patenty, licencje etc.). W trzeciej fazie życia produktu technologia jego wytwarzania jest rozpowszechniana, a proces wytwórczy przenoszony do krajów o niższych kosztach produkcji. Kraje te korzystają z wdrożenia nowej technologii w swoich przedsiębiorstwach, warto jednak zauważyć, że w tej fazie cyklu życia produktu produkcja odbywa się już w warunkach zbliżonych do konkurencji doskonałej, z ogromną presją na obniżanie płac¹⁷. W związku z tym wdrożenie rozpowszechnionej technologii w krajach słabo

¹² E.S. Reinert: *The role of technology in...*, op. cit., s. 8.

¹³ L. Soete, C. Perez: *Catching up in technology: entry barriers and Windows of opportunity*, [w:] G. Dosi i in. (red.), „*Technical Change and Economic Theory*”, London 1988.

¹⁴ E.S. Reinert: *The role of technology in...*, op. cit., s. 9.

¹⁵ *Ibidem*, s. 10.

¹⁶ J. Misala: *Zarys teoretycznych podstaw...*, op. cit., s. 27.

¹⁷ E.S. Reinert: *The role of technology in...*, op. cit.

rozwinętych skutkuje przede wszystkim obniżaniem cen tego produktu i korzyściami dystrybuowanymi do konsumentów, a nie, jak w fazie I i II, wzrostem płac i dochodów w przedsiębiorstwach produkujących nowy produkt. Co więcej, w tej fazie cyklu życia dalsze inwestycje w technologiczne ulepszenia produktu skutkują malejącymi przychodami marginalnymi¹⁸. Dynamika rozwoju innowacji ma fundamentalne znaczenie dla zrozumienia dystrybucji korzyści w warunkach wolnego handlu – produkcja tego samego produktu, ale w późniejszym okresie, przynosi bowiem znacznie mniejsze korzyści produkującym podmiotom, a więcej globalnym konsumentom.

Typologia integracji

Powyższe rozważania prowadzić mogą do wniosku, że integracja gospodarcza, a w szczególności rozwój wymiany handlowej może przynosić różnorakie konsekwencje. Zarówno korzyści, jak i szkody pojawiać się będą w zależności od specyficznych warunków i mogą być różnie dystrybuowane. Analiza tych warunków pozwala na stworzenie typologii integracji ekonomicznej ze względu na różnice w poziomie rozwoju integrujących się państw oraz typów produkcji dominującej w tych państwach. W ten sposób można wyodrębnić 4 typy integracji¹⁹: symetryczna integracja państw wysoko rozwiniętych; symetryczna integracja peryferii; asymetryczna integracja kolonialna (postkolonialna) oraz asymetryczna integracja sekwencyjnego postępu technologicznego.

Symetryczna integracja państw rozwiniętych, z których każde posiada przewagę komparatywną w produkcji charakteryzującej się rosnącymi produktami marginalnymi, jest sytuacją przynoszącą korzyści wszystkim uczestnikom integracji. Integracja takich państw przynosi korzyści wynikające z teorii przewag komparatywnych, a także poprzez powiększanie rynków zbytu umożliwia zwiększenie przeciętnej produktywności zatrudnionego kapitału i pracy. Wysoka dynamika rozwoju produkcji „dobrej jakości” zapobiega ryzyku dezindustrializacji i masowego bezrobocia. Za historyczne przykłady takiej integracji służy przykład Unii Europejskiej (od jej początków do Traktatu z Maastricht z 1992 roku), a także XIX-wieczna integracja państw niemieckich²⁰.

Symetryczna integracja państw peryferyjnych występuje, gdy integrują się państwa nieposiadające przewag komparatywnych w sektorach o rosnącym produkcie marginalnym, ale chcące takie sektory produkcji rozwinąć. Integracja ta może służyć jako faza przygotowawcza do integracji z lepiej rozwiniętymi gospodarkami, pozwala bowiem na zwiększenie rynku zbytu, co jest niezbędne dla rozwinięcia się innowacyjnych sektorów z wysokimi kosztami stałymi. Zgodnie z analizą Kregla²¹, zbyt mały rynek wewnętrzny stanowił jedną z przyczyn niepowodzenia projektu modernizacyjnego Ameryki Połu-

¹⁸ L. Soete, C. Perez: *Catching up in technology...*, op. cit., s. 474.

¹⁹ E.S. Reinert, R. Kattel: *Failed and Asymmetrical Integration: Eastern Europe and the Non-financial Origins of the European Crisis*, „Working Papers in Technology Governance and Economic Dynamics” 2013, nr 49, s. 12.

²⁰ *Ibidem*, s. 12.

²¹ J. Kregel: *The discrete charm of the Washington consensus*, „Journal of Post Keynesian Economics” 2008, t. 30, nr 4, s. 550.

dniowej w latach 80. XX wieku. Warunkowy sukces takiej integracji zależy od dynamiki budowania sektorów o rosnących przychodach marginalnych. Przeszkodą w osiągnięciu takiej dynamiki jest zwykle podobna struktura produkcji integrujących się krajów oraz brak środków na import technologii z wysoko rozwiniętych państw. Przykładami symetrycznej integracji państw peryferyjnych jest Mercosur i Andyjski Wspólny Rynek²².

Z punktu widzenia problematyki rozwoju Polski, Unii Europejskiej, ale także rozwoju wszystkich państw drugiego i trzeciego świata integrującego się między sobą w ramach umów dwustronnych bardziej interesujące są asymetryczne typy integracji, a więc takie, w których stroną jest z jednej strony bogate państwo z licznymi sektorami o rosnących przychodach marginalnych a z drugiej państwo aspirujące do osiągnięcia wyższego poziomu, lecz posiadające przewagi komparatywne głównie w sektorach z malejącymi przychodami.

Asymetryczna integracja sekwencyjnego postępu technologicznego opiera się na modelu szyku lotu gęsi Akamatsu²³. Zgodnie z modelem, integracja gospodarcza umożliwia osiągnięcie korzyści zarówno krajowi na wyższym, jak i na niższym poziomie rozwoju. Korzyści te wynikają z korzystania przez wszystkie integrujące się kraje z tej samej fali postępu technologicznego. Integracja taka jest możliwa, gdy wyżej rozwinięty kraj posiada wysoką dynamikę rozwoju, i gdy początkowo zaawansowane technologicznie produkty, na rzecz szybkiego rozwoju, stają się relatywnie mniej zaawansowane. Ich produkcja przenoszona jest do kraju relatywnie biedniejszego, ale produkcja ta w tym państwie ciągle charakteryzuje się rosnącymi przychodami marginalnymi i funkcjonuje w ramach struktury monopolistycznej lub oligopolistycznej. Relatywnie biedniejsze państwo musi być jednak „gotowe” na przyjęcie nowej technologii. Kluczowa jest zatem ochrona lokalnego przemysłu tak, aby import towarów z bardziej rozwiniętego państwa nie prowadził do deindustrializacji. Polityka przemysłowa powinna być ściśle związana z obowiązującym trendem technologicznym, zbyt ryzykowne natomiast jest, aby polityka ta próbowała tworzyć własne procesy technologiczne. Ograniczenia importowe muszą jednak być wyważone, tak aby możliwe było importowanie nowych technologii i wysoko rozwiniętego kapitału. Zatem import, będąc zagrożeniem dla lokalnej produkcji, jest jednocześnie kluczowym warunkiem rozwoju technologii. Jak ujmuje to Akamatsu: „rozwój oparty na modelu latających gęsi jest procesem dialektycznym. Wzrost importu w pełni przetworzonych dóbr często skutkuje redukcją krajowej produkcji i powoduje depresję gospodarczą poprzez skupienie konsumpcji na koncentrowaniu się na importowanych dobrach. Siłą ograniczającą tę sprzeczność jest po pierwsze, naturalne przesunięcia kapitału danego przemysłu ku produkcji przynoszących wysokie profity importowanych dóbr i po drugie – wspieranie tego przesunięcia przez politykę ekonomiczną”²⁴. Tym samym wzrost importu przetworzonych dóbr musi być ograniczony przez produkcję

²² E.S. Reinert, R. Kattel: Failed and Asymmetrical Integration..., op. cit., s. 13.

²³ C. Schröppel, M. Nakajima: The changing interpretation of the Flying Geese model of economic development, [w:] „Japanstudien: Jahrbuch des Deutschen Instituts Fur Japanstudien” IUDICIUM Verlag, 2002.

²⁴ Ibidem, s. 213.

tych dóbr przez lokalny przemysł. Dynamika rozwoju całej strefy zdeterminowana jest tempem rozwoju technologicznego lidera grupy. Przykładem integracji tego typu jest dynamiczny rozwój Azji Wschodniej. Jak wynika z powyższego opisu, integracja w ramach modelu latających gęsi jest selektywna i wymaga dużego zaangażowania państwa w procesy rozwojowe, leży zatem w opozycji od przyjętego modelu integracji opartego na konsensusie waszyngtońskim, ale także od modelu integracji Unii Europejskiej²⁵.

Kolejny rodzaj integracji asymetrycznej to integracja kolonialna oraz jej współczesne odmiany postkolonialne. Korzyści z takiej integracji spływają tylko do państwa bardziej rozwiniętego. Swobodny przepływ towaru i usług powoduje, że na największą konkurencję, której zazwyczaj nie mogą sprostać, narażone są najbardziej zaawansowane sektory w państwie biedniejszym. Przedsiębiorstwa w tych sektorach upadają, kraj natomiast zaczyna specjalizować się w produkcji mniej zaawansowanych produktów, często związanych z sektorem wydobywczym, stając się dostawcą surowców i taniej siły roboczej pracującej w sektorach o malejących przychodach. Maleje tym samym przeciętna produktywność oraz następuje prymitywizacja produkcji i specjalizowanie się w „byciu biednym”. W kraju bogatym przedsiębiorstwa produkujące proste towary przegrywają kosztową konkurencję z krajem biedniejszym, jednak rosnąca dynamika produkcji w wysoko rozwiniętych sektorach absorbuje nadwyżkę siły roboczej i kapitału, przeciętna produktywność w tym kraju rośnie, wraz z nią podążają płace i przychody budżetowe²⁶. Osiąganie korzyści przez kraj „kolonizujący” determinowane jest dynamiką rozwoju zaawansowanego sektora produkcji, niewielką ilością nadwyżki siły roboczej z upadających sektorów o malejących przychodach oraz ewentualnie możliwością ochrony zatrudnienia. Czynniki te powodują, że korzyści i koszty z integracji są nierównomiernie rozłożone. Wbrew neoklasycznej teorii, do kraju biednego nie napływa kapitał z najnowszymi technologiami, te bowiem mają swoje korzenie instytucjonalne w kraju bogatym. Integracja kolonialna może jednak, potencjalnie, powodować koszty także w kraju bardziej rozwiniętym. Jeżeli schumpeterowska dynamika kreatywnej destrukcji spada i większość produkcji osiąga swoją technologiczną dojrzałość, to firmy zmuszane są do coraz większej konkurencji kosztowej, skłaniającej do ograniczania zatrudnienia bądź przenoszenia produkcji w poszukiwaniu niższych kosztów pracy²⁷. Klasyczna integracja kolonialna ma swoje odmiany: *welfare colonialism* oraz integracyjna i asymetryczna integracja. Odmiany te polegają na podejmowanych przez bogatsze państwa próbach stworzenia państw dobrobytu w państwach biedniejszych, przy jednoczesnym zachowaniu (post)kolonialnej struktury produkcji. Próby te podejmowane są za pomocą wszelkiego rodzaju transferów i polityk mających na celu wyrównywanie poziomu życia między krajami, zaprojektowane są one jednak w ten sposób, że w istocie prowadzą do uzależnienia biedniejszych regionów od regionów bogatszych. Regiony biedniejsze stają się ciężarem dla tych bogatszych, ich możliwości rozwojowe są ograniczane przez destrukcyjny wpływ wspomnianych rodzajów polityki oraz funduszy na bodźce ekono-

²⁵ E.S. Reinert, R. Kattel: Failed and Asymmetrical Integration..., op. cit., s. 16.

²⁶ Ibidem, s. 15.

²⁷ M. Mazzucato, C. Perez: Innovation as Growth Policy..., op. cit., s. 18.

miczne i strukturę produkcji. W przypadku *welfare colonialism* integracja prowadzi do całkowitego uzależnienia kolonii od kolonizującego, w tym kulturowego, politycznego i ekonomicznego. Integracyjna i asymetryczna integracja przybiera łagodniejszą formę uzależnienia, lecz może prowadzić do istotnych zaburzeń wewnętrznych, w tym baniek spekulacyjnych. Potencjalnie poszkodowanym może być także kraj kolonizujący, który ponosi koszty integracji państw peryferyjnych. Według Reinerta, integracja w ramach UE po 1990 roku podlega tej właśnie kategorii integracji²⁸.

Integracja w ramach Unii Europejskiej (jak i integracja gospodarki światowej) odbywa się w warunkach nowego paradygmatu technologicznego opartego na rozwoju transportu oraz ICT. Usługi telekomunikacyjne i transportowe umożliwiają wprowadzenie nowego modelu biznesowego opartego na produkcji modułowej, z której każda część zlokalizowana jest w najdogodniejszym regionie. I tak proces produkcji wysoko zaawansowanego technologicznie produktu może składać się z kilku etapów, z których każdy charakteryzuje się innymi wymaganymi nakładami wiedzy, kapitału czy powtarzalnej, fizycznej pracy. Nowa fala technologiczna umożliwiła zatem przedsiębiorstwom zlokalizowanym w państwach rozwiniętych outsourcing pracochłonnych etapów produkcji i przeniesienie tych etapów produkcji do krajów o niższych kosztach pracy bez jednoczesnego przenoszenia tych działań produkcji, które charakteryzują się wysoką dynamiką schumpeterowską i które instytucjonalnie zakorzenione są w państwach rozwiniętych²⁹.

W takich warunkach następowało włączenie w struktury UE państw Europy Środkowo-Wschodniej, które charakteryzowały się znacznie niższym poziomem rozwoju gospodarczego niż pozostałe (a zwłaszcza trzon) państwa UE i, co istotne, które w ramach transformacji ustrojowej i przyjętej strategii szybkiego otwarcia na konkurencję zagraniczną doświadczyły procesów znacznej dezindustrializacji, podczas której najbardziej ucierpiały najbardziej zaawansowane sektory³⁰. Integracja z UE z perspektywy państw peryferyjnych miała doprowadzić do napływu bezpośrednich inwestycji zagranicznych z krajów bardziej rozwiniętych. W istocie poszukiwanie tańszej siły roboczej doprowadziło do napływu takich inwestycji, część produkcji „starej” Unii Europejskiej została przeniesiona do nowych państw członkowskich, a kraje Europy Środkowo-Wschodniej stały się centrami outsourcingowymi zachodnich korporacji. Pozostaje jednak kwestią wątpliwą czy działalność ta (szczególnie w sektorze usług) charakteryzuje się cechami „dobrej” aktywności ekonomicznej – w warunkach rewolucji ICT możliwe było bowiem przeniesienie pracochłonnych i stosunkowo prostych czynności, bez elementów innowacyjnych, stanowiących o wysokich płacach realnych i wysokim wzroście produkcji.

²⁸ R. Kattel, E.S. Reinert: *European Eastern Enlargement as Europe's Attempted Economic Suicide?*, „The Other Canon and Tallinn University of Technology Working Papers in Technology Governance and Economic Dynamics” 2007, t. 14, s. 9; E.S. Reinert, *Primitivization of the EU periphery: The loss of relevant knowledge*, „Informationen zur Raumentwicklung” 2013, t. 1, s. 31.

²⁹ E.S. Reinert, R. Kattel: *Failed and Asymmetrical Integration...*, op. cit.

³⁰ M. Tiits i in.: *Catching up, forging ahead or falling behind? Central and Eastern European development in 1990–2005*, „Innovation: The European Journal of Social Science Research” 2008, t. 21, nr 1.

Specjalizacja krajów Europy Środkowo-Wschodniej w usługach outsourcingowych pozwoliła na zmianę struktury i poziomu technologicznego produkcji, lecz zmiana ta nie nastąpiła na skutek modernizacji przemysłu, lecz jego zastąpienia przez podmioty zagraniczne. Specjalizacja ta następuje, jak wspomniano powyżej, w produkcji „niskiej jakości” – dominujące innowacje to innowacje procesowe wspomagające konkurencyjność kosztową, w której zapotrzebowanie na wiedzę i badania naukowo-techniczne jest znikome³¹.

Podsumowanie

Ekonomia innego kanonu dostarcza interesującego alternatywnego wyjaśnienia procesów nierównomiernego rozwoju. Czerpiąc z idei renesansowych, z ekonomii niemieckiej szkoły historycznej, ekonomii ewolucyjnej, ale także z innych heterodoksyjnych nurtów ekonomia innego kanonu ukazuje rozwój jako skutek twórczej działalności człowieka. Działalność ta w różnym czasie pozwala na osiągnięcie postępu technologicznego w wybranych dziedzinach aktywności ekonomicznej. Oznacza to, że rozwój gospodarczy uwarunkowany jest specjalizacją właśnie w tych dziedzinach, w których dokonuje się postęp. Wynikająca z postępującej liberalizacji handlu specjalizacja produkcji prowadzi do otwarcia nowych możliwości rozwoju produkcji z rosnącymi przychodami marginalnymi. Jednak liberalizacja handlu między podmiotami o różnym poziomie rozwoju gospodarczego może także prowadzić do specjalizowania się w „byciu biednym”, czyli w produkcji z malejącymi przychodami marginalnymi. Wykorzystanie możliwości importu technologii wymaga silnego lokalnego przemysłu będącego w stanie te technologie wdrażać. W ujęciu ekonomii innego kanonu w przypadku integracji w ramach UE po 1992 roku i w szczególności po rozszerzeniu UE w 2004 roku, w warunkach dezindustrializacji potransformacyjnej nie mogły zostać osiągnięte korzyści synergiczne wynikające z powiązań między różnymi gałęziami przemysłu. Nie został zrealizowany model szyku lotu dzikich gęsi, w którym istotną rolę odgrywa lokalny przemysł importujący zagraniczną technologię. W zamian za to realizowany jest model integracyjnego i asymetrycznego rozwoju, który nie doprowadzi do konwergencji gospodarczej i grozi prymitywizacją produkcji w krajach peryferyjnych (jaskrawymi przykładami są Grecja oraz państwa bałtyckie), depopulacją peryferii w wyniku migracji, a także stanowi duże obciążenie dla państw centrum UE.

W obliczu powyższych procesów postulowane są prozwrostowe działania na poziomie wspólnotowym oraz krajowym, które pozwolą na zahamowanie dywergencyjnych tendencji rozwojowych. Upatrując źródeł rozwoju w kumulacyjnych i falowych procesach innowacyjnych, postulowana jest polityka państwa, która nie tylko naprawia niedoskonałości istniejących rynków, ale przede wszystkim tworzy nowe i innowacyjne rynki poprzez aktywną politykę inwestycyjną pozwalającą na przezwycięzenie niskich nakładów inwestycyjnych w realnej sferze gospodarki. Te, w omawianej perspektywie, nie wynikają ze zbyt wysokich stóp procentowych czy kosztów inwestycyjnych (które mogą być obniżane przez ulgi podatkowe), lecz z percepcji możliwości innowacyjnych.

³¹ Ibidem, s. 75.

Jeżeli zatem państwo nie weźmie na siebie ciężaru inwestycji tam, gdzie ryzyko jest zbyt duże (lub niemożliwe do skalkulowania) dla sektora prywatnego, to innowacyjne rynki nie będą powstawały³². Inwestycje takie potrzebne są szczególnie w peryferyjnych państwach UE w celu poprawienia niekorzystnej struktury produkcyjnej³³. Reformy mające na celu obniżenie kosztów pracy poprzez liberalizację rynków pracy bez powyższych inwestycji mogą mieć jedynie redystrybucyjne skutki i dalszy odpływ oszczędności sektora prywatnego ku rynkom finansowym.

Literatura

- Firszt D.: Uwarunkowania dyfuzji innowacji w polskiej gospodarce, CeDeWu.pl, 2012.
- Hodgson G.: An Alternative Economics for the New Millennium: The Venice Theses, Venice 2000, <http://www.othercanon.org/papers/> [24.04.2015].
- Kattel R., Reinert E.S.: European Eastern Enlargement as Europe's Attempted Economic Suicide? „The Other Canon and Tallinn University of Technology Working Papers in Technology Governance and Economic Dynamics” 2007, t. 14.
- Kregel J.: The discrete charm of the Washington consensus, „Journal of Post Keynesian Economics” 2008, t. 30, nr 4.
- Marin A., Navas-Alemán L., Perez C.: Natural Resource Industries as a Platform for the Development of Knowledge Intensive Industries, „Tijdschrift voor economische en sociale geografie” 2015, t. 106, nr 2.
- Mazzucato M., Perez C.: Innovation as Growth Policy: the challenge for Europe, “SPRU-Science and Technology Policy Research” nr 13, University of Sussex 2014.
- Misala J.: Zarys teoretycznych podstaw rozwoju długookresowych przewag konkurencyjnych w handlu międzynarodowym ze szczególnym uwzględnieniem ich istoty, czynników determinujących i ich analizy, „Prace i Materiały Instytutu Gospodarki Światowej” 2012, nr 309.
- Perez C., Drechsler W., Kattel R., Reinert E.S.: Techno-economic paradigms: essays in honour of Carlota Perez, Anthem Press 2011.
- Reinert E.S.: Diminishing Returns and Economic Sustainability; The Dilemma of Resource-based Economies under a Free Trade Regime, [w:] S. Hansen, J. Hesselberg, H. Hveem (red.): International Trade Regulation, National Development Strategies and the Environment: Towards Sustainable Development?, Oslo 1996.
- Reinert E.S.: Primitivization of the EU periphery: The loss of relevant knowledge, „Informationen zur Raumentwicklung” 2013, nr 1.
- Reinert E.S.: The role of technology in the creation of rich and poor nations: Underdevelopment in a Schumpeterian system, [w:] D.H. Aldcroft, R. Catterall (red.): Rich Nations-Poor Nations. The Long Run Perspective, Elgar Publishing 1996.
- Reinert E.S., Daastfl A.M.: The other canon: the history of renaissance economics, [w:] Reinert E.S. (red): Globalization, Economic Development and Inequality, Elgar Publishing 2004.
- Reinert E.S., Kattel R.: Failed and Asymmetrical Integration: Eastern Europe and the Non-financial Origins of the European Crisis, „Working Papers in Technology Governance and Economic Dynamics” 2013, nr 49.

³² M. Mazzucato, C. Perez: Innovation as Growth Policy..., op. cit., s. 22.

³³ Y. Varoufakis, S. Holland, J.K. Galbraith: A Modest Proposal for Resolving the Eurozone Crisis-Version 4.0.(2013), 2013, <https://varoufakis.files.wordpress.com/2013/07/a-modest-proposal-for-resolving-the-eurozone-crisis-version-4-0-final1.pdf> [24.04.2015].

- Schröppel C., Nakajima M.: The changing interpretation of the Flying Geese model of economic development, „Japanstudien: Jahrbuch des Deutschen Instituts Fur Japanstudien“, IUDICIUM Verlag, 2002.
- Soete L., Perez C.: Catching up in technology: entry barriers and Windows of opportunity, [w:] Dosi G., Freeman C., Nelson R.R. i in. (red.): Technical Change and Economic Theory, London 1988.
- Tiits M., Kattel R., Kalvet T., Tamm D.: Catching up, forging ahead or falling behind? Central and Eastern European development in 1990–2005, „Innovation: The European Journal of Social Science Research” 2008, t. 21, nr 1.
- Varoufakis Y., Holland S., Galbraith J.K.: A Modest Proposal for Resolving the Eurozone Crisis-Version 4.0.(2013), 2013, <https://varoufakis.files.wordpress.com/2013/07/a-modest-proposal-for-resolving-the-eurozone-crisis-version-4-0-final1.pdf> [24.04.2015].

Development in the conditions of economic integration in the perspective of Other Canon Economics

Summary: The article discusses the sources of economic development in the perspective of The Other Canon. Development opportunities are discussed in the context of economic integration. On this basis, it is concluded that the development problems in the European Union stem from the unfavorable production structure in the peripheral countries of the EU. Convergence in the EU and in other integration areas can be achieved only by developing sectors of production with increasing marginal returns evenly spaced in every state. Markets liberalization and spontaneous diffusion of innovations are not able to meet that challenge, therefore it is necessary to undertake active innovation policy among all integrating countries.

Keywords: Other Canon Economics, integration, technological progress, innovation